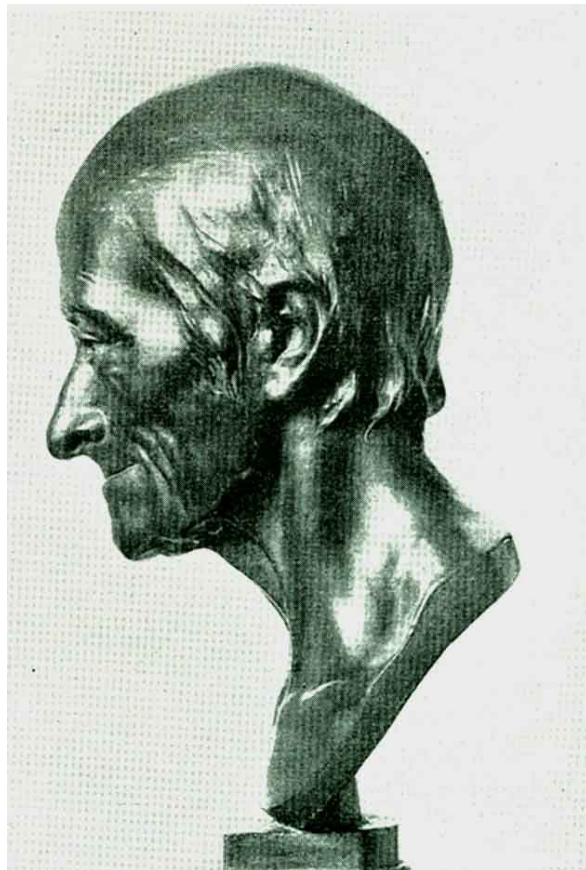

Upplysningsfilosoferna

Upplysningsfilosoferna

1600-talet hade inneburit ett stort framsteg för naturvetenskapen. Galilei och andra hade upptäckt universum. Med hjälp av det nya mikroskopet började människan kunna tränga in i vår inre värld. Newton hade matematiskt kunna bestämma de fysiska lagar som styrde vår tillvaro. Boyle hade på motsvarande sätt försökt komma fram till hur världen kemiskt var uppbyggd.

Allt detta kom naturligtvis att påverka människors livsinställning. De stora franska tänkarna som framträdde under 1700-talet har med ett gemensamt begrepp kallats för upplysningsfilosofer. De var alla besjälade av idén att visa på människans möjligheter. De talade mycket om människan som en förnuftig varelse, som kunde skapa utveckling och välstånd. Omvänt förhöll de sig skeptiska* till religionen, som enligt dem ofta var ett mänsklighetens gissel. Religionen höll människor fångna i vanföreställningar och hindrade dem från att se sina möjligheter. Här på bilden ses den mest kände av dessa upplysningsfilosfer, Francois Marie Arouet mera känd under sitt författarnamn Voltaire.

Voltaire - religionskritikern

Inte minst hos Voltaire (1694-1778) är religionskritiken tydlig. I sina böcker skriver han mycket sarkastiskt* om alla kyrkans tjänare, som predikar på ett sätt, men som själva lever på ett helt annat vis. Med alla till buds stående medel försöker dessa präster, enligt Voltaire, tvinga människorna att underkasta sig kyrkans bud. De skrämmer människorna med sina helvetespredikningar och lockar dem att med gåvor till kyrkan köpa sig salighet.

Men Voltaire var inte bara antiklerikal, dvs. kritisk till de präster som predikade Guds ord. Han var i grunden kritisk mot hela Bibelns lära. I en av sina skrifter uttrycker han sig på följande sätt:

Måtte denne store Gud som lyssnar på mig, denne Gud som säkerligen varken kan ha fötts av en jungfru eller dött i galgen, inte heller ätits upp i en degbit eller ha inspirerat dessa böcker fyllda med motsägelser, galenskaper och fador – måtte denna Gud, all världens skapare förbarma sig över denna sekt av kristna som hädar honom.

Det fanns upplysningsfilosofer som gick så långt att de intog en ateistisk hållning. Men för Voltaire fanns det en Gud, alla människors kärleksfulle fader, men detta var inte de kristnas Gud. Att våga skriva detta under 1700-talet var mycket djärvt och kunde leda till åtal. Voltaire valde därför att ge ut många av sina skrifter anonymt. Ibland använde han sig av pseudonym*. Ibland undertecknade han sina stridsskrifter med "Ecrasez l'infâme - Krossa den skändliga" och 'den skändliga' var i detta sammanhang liktydigt med kyrkan.

Voltaire - samhällsdebattören

Voltaires far var en förmögen borgare och han hade vuxit upp i hjärtat av Paris. Efter att ha gått i en jesuitskola*, började han studera juridik*. Men hans intresse för litteratur och filosofi tog snabbt över. Voltaire blev en ofta sedd gäst i de så kallade litterära salongerna. Han blev känd som ett salongslejon, som visade sig ha sällsynta anlag att säga och skriva eleganta elakheter. Ibland retade han makthavarna. Vid ett tillfälle spärrades han in elva månader i Bastiljen, en borg i Paris som förvandlats till fängelse. Vid ett annat tillfälle blev han landsförvisad. Detta ledde till att han under tre års tid måste uppehålla sig i England.

Voltaires möte med England kom att påverka honom på flera sätt. Newtons vetenskapliga teorier gjorde honom fascinerad och han utnämnde denne matematiker till alla tiders störste geni. Voltaire tog också starka intryck av en engelsk filosof vid namn John Locke. Denne hade skrivit mycket om behovet av att ha en fri debatt och visa tolerans mot oliktankande. Voltaire kom att bli en stor vapendragare för dessa idéer. "Rätten att säga och tycka vad vi tänka är, hävdade Voltaire, varje människas rätt. Denna kan man inte beröva henne utan att utöva det mest avskyvärda tyranni." På motsvarande sätt gick han till storms

mot tortyr och hårda straff. Han engagerade sig i olika rättsfall, som ledde till att oskyldigt dömda personer fick upprättelse.

Voltaire hade också studerat det engelska statsskicket. I Storbritannien fanns liksom i alla andra länder en kung, men det var parlamentet som hade den politiska makten. När det gällde olika samhällssystem uttryckte sig Voltaire alltid försiktigt. Den brittiska parlamentarismen, menade han, vara bra för Storbritannien, men i ett land som Frankrike var det bäst med upplyst despoti*. Med detta menades, att en enväldig kung skulle ha all politisk makt under förutsättning av att han var en upplyst regent. Voltaires försiktighet i denna fråga kan kanske förklaras av, att han med tiden blev en allt mera upphöjd kulturpersonlighet. Under tre års tid var han exempelvis gäst hos den enväldige preussiske kungen, Fredrik II. Kanske ville eller vågade han inte i denna fråga stöta sig med sina kungliga välgörare.

Montesquieu

En som ägnade mera tid åt att fundera över maktfördelningen i samhället var Charles de Montesquieu (1689-1755). Han tillhörde högadeln, var baron och hade en tid varit parlamentsråd i sin hemstad Bordeaux. Han skrev en bok som fick namnet "L'esprit des lois - Lagarnas anda". Det var kanske den bok som mer än någon annan hade påverkat storhertig Leopold av Toscana. I alla stater måste det, hävdade Montesquieu, finnas en maktbalans mellan den styrande, den lagstiftande och den dömande makten. Kungen och hans regering skulle vara suveräna att styra sitt land, riksdagen skulle på samma sätt ha den lagstiftande makten och inga politisk instanser fick lägga sig i domstolarnas arbete att skipa rättvisa utifrån de lagar som fastställts.

Diderot

En tredje stor upplysningsfilosof var Denis Diderot (1713-84). Denne man, som var son till en knivsmed i Langres, hade klättrat den långa vägen upp mot samhällsstegens högsta topp. Mer än någon annan var han folkbildare. Den ryska kejsarinnan, Katarina den stora, anlitade honom som sin rådgivare för att införa ett nytt skolsystem i Ryssland. Diderot förklarade för henne, att alla från den förste ministern till den enklaste bonden måste lära sig att läsa, skriva och räkna. I detta avseende hade han en åsikt som avvek från Voltaire. Denne skrev föraktfullt om "la canaille – packen". Längre ansåg Voltaire att det var meningslöst att ägna någon upplysning åt dem, som inte hade någon tid över för att bilda sig. Men på sin ålderdom mildrades Voltaires uppfattning i denna fråga mycket märkbart.

Folkupplysaren Diderot tog också initiativet till att utarbeta det första uppslagsverket (encyklopedin). I detta verk ville han på ett begripligt sätt samla allt mänskligt vetande. Uppslagsverket blev snabbt en stor succé. Verket fick efterföljare i flera länder.

Frågor

Svara på nedanstående frågor när du läst igenom hela avsnittet.
Svara aldrig bara *ja* eller *nej* på en fråga. Motivera alltid ditt svar
Det är inte alltid att texten ger ett givet svar.
Ibland är det du själv som ska tycka till!

1. Vad utmärkte upplysningsfilosoferna?
2. Vad är en upplyst despot?
3. Vad innebar Montesquieus maktfördelning?

Text: Stellan Wigh

Bildkälla: Bibliothèque Nationale